

Schijffibula met granaatsteen uit Sri Lanka,
tweede helft 6de eeuw
© ONROEREND ERFGOED

EEN TOPSTUK

uit de Broechemse bodem

Vlaanderens grootste Merovingische grafveld

Ze hebben de eer de tentoonstelling *Crossroads* in het Brusselse Museum Kunst & Geschiedenis te mogen openen: een exquise keuze uit de massa objecten die archeologen van de Vlaamse overheid in de periode 2001 tot 2010 hebben blootgelegd in het Antwerpse Broechem (Ranst). Daar stootten ze op wat tot nu het grootste Merovingische grafveld in Vlaanderen is, goed voor 513 graven en 6550 m². In 2012 werd de archeologische collectie opgenomen in de Vlaamse Topstukkenlijst, als eerste in haar soort.

De boodschap in het Jubelpark is helder bij de Broechemse verguld zilveren *fibulae*, de kralen in amber en glaspasta, en het aarde- en glaswerk: “De boeren van het toenmalige Broechem hadden duidelijk de mogelijkheid om zich exotische en mooie dingen aan te schaffen.” Oude Romeinse wegen en bevaarbare rivieren vormden in de niet zo donkere vroege middeleeuwen een handels- en communicatienetwerk tussen de Middellandse Zee en het Noordzeegebied, stellen de curatoren. Uitwisseling en contact, diversiteit en beweging: het zijn de kernwoorden van *Crossroads*. (En van veel expo's in onze tijd.)

Een graf met vondsten
© ONROEREND ERFGOED

Archeologen van de Vlaamse overheid legden tussen 2001 en 2010 in Broechem het grootste Merovingische grafveld in Vlaanderen bloot

© ONROEREND ERFGOED

FAMILIAAL NETWERK Hoe passen de archeologica van Broechem in dat plaatje? Wat zeggen de feiten? Het verhaal begint in 2001 met de toevallige vondst van twee aardewerken potjes in een schapenweide, bij het steken van een waterput. Het grafveld dat hierdoor aan het licht kwam reikte tot aan de moerasige rand van de Molenbeek, in Nierlender, een toponiem met een betekenis: laaggelegen grond aan het eind van het dorp.

Dat dorp – de huidige kern en kerk van Broechem liggen op zowat 700 meter van de site, op een zandrug – is overigens (nog?) niet teruggevonden, maar plaatsnamen op -hem of een afgeleide wijzen vaak op een vroegmiddeleeuwse bewoning. Zo zijn er nogal wat in de omgeving: Broechem, Wijnegem, Wommelgem, Oelegem, Emblem... Misschien werd het grafveld van Broechem twee eeuwen lang door diverse gemeenschappen uit de ruime omgeving gebruikt: van de tweede helft van de vijfde tot de tweede helft van de zevende eeuw. We weten dat Broechem behoorde tot de *pagus Renensis*, wat men later de 'Riengouw' is gaan noemen. Zo'n *pagus* was een

netwerk van families, in dit geval in het rivierenland van Schelde, Schijn en Nete, alle drie ook handels-assen. Vastomlijnde grenzen had het gebied in deze periode nog niet. Later (ca. 970) zal de *pagus* opgenomen worden in het markgraafschap Antwerpen.

PAARDENGRAF Bij de Merovingische graven uit Broechem gaat het zowel om begravingen (inhumaties) als om crematies, al vormen de inhumaties de grote meerderheid (85%). Doorgaans werden daarbij houten kisten gebruikt, een paar keer van uitgeholde boomstammen, elders van planken. De meeste van de 18% kistloze graven zijn vermoedelijk kindergraven. Omdat de bodem een hoge zuurtegraad heeft, is het hout van alle kisten vergaan, net als het textiel, eventuele etensresten van een dodenmaaltijd en ook de skeletten zelf, op enkele tandfragmenten en bodemverkleuringen na. Wie gecremeerd werd, kreeg een eenvoudige kuil waarin verbrande resten werden gedeponneerd van houtskool, botten,

Angelsaksische mantelspelden (zuiden van Engeland),
tweede helft 5de-begin 6de eeuw

© ONROEREND ERFGOED

sieraden en bijgiften. Eén graf bevatte een urn met daarin crematieresten en bij drie graven konden de archeologen opmaken dat er in een aparte kuil ook een volwassen paard was bijgezet. Uit andere bronnen weten we dat in de vroege middeleeuwen bij de begrafenis van belangrijke mannen een of meer rijpaarden werden geofferd.

DE VRIJE BOEREN VAN BROECHEM Als we meer willen weten over de doden van Broechem – hun geslacht, status, afkomst – hebben we vooral nog de grafgiften, die dus sinds 2012 samen het Vlaamse Topstuk vormen. Ondanks soms al heel vroege rituele heropeningen in het kader van een vooroudercultus bevatten veel grafkisten nog sieraden en bijgaven. We hebben het dan over aardewerken potten die aan het voeteneinde van volwassenen stonden, kralen van glas en barnsteen, aardewerken spinsteenjes, bronzen mantelspelden, armbanden en gespen, ijzeren messen en pijlpunten. Zeldzamer zijn dan weer glaswerk, gouden en zilveren juwelen (oorringen, mantelspelden, hangers), kralen van bergkristal, en in mannengraven ook ijzeren wapens: bijlen, scramasaxen of eensnedige zwaarden, lanspunten. Ook tien gouden munten zijn in Broechem beland. *Crossroads* toont er enkele: ze komen deels uit Noord-Italië (het gebied van de Langobarden en de Ostrogoten) en ééntje is geslagen in Constantinopel onder keizer Justinianus (527-565 n.Chr.).

Wat zegt dat alles over de ‘boeren van Broechem’? De meeste graven wijzen op mensen met bescheiden bezittingen. Dankzij de gunstige locatie, langs de rivieren, onderhielden zij contacten met andere regio’s. Bij deze boeren lieten stilaan grootgrondbezitters zich gelden. Zij kregen een zogenaamd kamergraf; dat zijn er in Broechem minstens 24, waaronder de drie met de paarden. We hebben het over Merovingers en dus over ‘Franken’, maar al langer is duidelijk dat het Fran-

Mantelspelden uit het Alemannisch gebied (Zuid-Duitsland),
tweede helft 5de-begin 6de eeuw,

vergulde zilver

© ONROEREND ERFGOED

kische rijk cultureel gezien een mengmoes was van ‘Germaanse’ tradities (‘Frankisch’, ‘Saksisch’, ‘Angelsaksisch’) en doorlevende Romeinse gewoontes en infrastructuur met inheemse trekjes. Het christendom kreeg in onze regio’s pas vanaf de tweede helft van de zevende eeuw voet aan de grond, als het Broechemse grafveld al niet meer in gebruik is.

Als we de afkomst van de Broechemse doden proberen te achterhalen, dan lijken de meeste graven inderdaad ‘Frankisch’ maar er zijn ook aanwijzingen van inwijking uit meer noordelijke gebieden: de crematies en sommige types van het handgevormde aardewerk wijzen in die richting. Er zijn daarnaast ook de grafgiften en materialen die soms van ver komen: de Britse eilanden, Noord-Frankrijk, het gebied van de Saksen en de Eifel (aardewerk), het Baltische gebied (amber), het Verre Oosten (granaatsteen)...

Bij drie graven is in een aparte kuil een volwassen paard bijgezet

© ONROEREND ERFGOED

ZELDZAAM EN ONMISBAAR Het is bekend: opname in de Topstukkenlijst (momenteel goed voor een kleine 700 stukken) en de notie ‘topstukken’ zelf moeten garanderen dat betekenisvol, “zeldzaam en onmisbaar”, roerend cultureel erfgoed in Vlaanderen bewaard blijft, en bewonderd en bestudeerd kan worden. Er is ook een bijzondere subsidie-regeling mee verbonden. Dat geldt sinds 2012 dus ook voor de vondsten uit Broechem. Inmiddels bevat de Topstukkenlijst, die onderverdeeld is in individuele voorwerpen en verzamelingen, nog enkele andere bodemvondsten, waaronder een gegraveerde rolkei van zo’n 13.000 jaar oud (Museum De Kolonie in Lommel), het ivoren bovenstuk van een twaalfde-eeuwse romaanse kromstaf (museum in Ename) en een afdekplaat uit de Gentse Sint-Pietersabdij met daarop een gegrifte kraanvogel.

PATRICK DE RYNCK

INFO Tentoonstelling – *Crossroads* – Nog t.e.m. 29 maart 2020 – Open: dinsdag t.e.m. vrijdag van 9.30 tot 17.00 uur, zaterdag en zondag van 10.00 tot 18.00 uur – Gesloten: maandag – Museum Kunst & Geschiedenis – Jubelpark 10, 1000 Brussel, Tel. 02 741 73 31 – www.kmkg-mrah.be – **PUBLICATIE GRAFVELD BROECHEM** – Archeologe Rica Annaert, die de opgravingen mee uitvoerde en verwerkte, publiceerde in 2018 *Het vroegmiddeleeuwse grafveld van Broechem/The early medieval cemetery of Broechem. Volume 1 Analyse/Analyses. Volume 2 Catalogue*, Habelt Verlag, Bonn. (Merovingian Archaeology in the Low Countries, 300 en 594 blz. respectievelijk). – **WEBSITES TOPSTUKKEN** – <https://cjsm.be/topstukken/> – http://www.kunstenenerfgoed.be/sites/default/files/uploads/pdf/190104_Topstukkenlijst_versie20190103.pdf

Solidus van Justinianus uit het Byzantijnse Rijk (Constantinopel), 542-565, goud
© ONROEREND ERFGOED EN MUNT- EN PENNINGKABINET KONINKLIJK BIBLIOTHEEK, BRUSSEL

Kan uit het Eifelgebied (Frankische Rijk), tweede helft 5de-begin 6de eeuw, aardewerk
© ONROEREND ERFGOED

Overzicht van grafsporen aan de noordzijde van het grafveld
© ONROEREND ERFGOED

